

Tobiasz Małyśa

mgr, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Wojska obrony terytorialnej w państwach bałtyckich

Wprowadzenie

Główne kierunki polityki obronnej państw bałtyckich (Litwa, Łotwa, Estonia) na przestrzeni ostatnich kilku lat cechują się postępującą adaptacją i próbami dostosowania jej do niestabilnego środowiska bezpieczeństwa. Najważniejszą determinantą tej polityki pozostaje, oczywiście od czasu aneksji Krymu i wybuchu konfliktu na wschodniej Ukrainie (które można uważać za swoisty moment zwrotny), zagrożenie rosyjskie i ryzyko wystąpienia w nich konfliktu hybrydowego. Odpowiedzią na tak silne militarne uaktywnienie Federacji Rosyjskiej stały się realizowane już od kilku lat w tych państwach przedsięwzięcia, mające na celu podniesienie własnych zdolności obronnych. I o ile jawi się jako pewne, że kraje bałtyckie, z uwagi na ograniczony potencjał, będą się przede wszystkim starały rozwijać swoje wyspecjalizowane zdolności obronne w ramach NATO (zwłaszcza związane z odstraszaniem i podnoszeniem zdolności Sojuszu do reagowania w tym rejonie), bez wątpienia nadal zwiększać będą także swój własny potencjał obronny. Jedną z takich dróg, oprócz dozbrowienia ich wojsk operacyjnych, jest wzmacnianie formacji ochotniczych, zwanych też jednostkami obrony terytorialnej.

Z tych też powodów za istotne należy uznać nie tylko rozważania nad miejscem i rolą formacji obrony terytorialnej w potencjale militarnym tych państw, ale także i konieczność zdefiniowania oraz określenia ich zasad funkcjonowania, a także metod zorganizowania, co też jest celem tego artykułu. Problematykę tę podjęto posługując się metodą opisową i problemową. W analizie i syntezie źródeł przede wszystkim wykorzystano dane podawane przez resorty obrony Litwy, Łotwy i Estonii, a także poszczególne formacje ich obrony terytorialnej (dostępne poprzez oficjalne strony internetowe). Ważnym uzupełnieniem dla zilustrowania podjętej

tematyki były również monografie, opracowania i publikacje eksperckie, jak również materiały prasowe.

Potencjał obronny państw bałtyckich

Zasadniczym rodzajem sił zbrojnych Litwy, Łotwy i Estonii są wojska lądowe. Kraje te nie posiadają przy tym wcale lotnictwa bojowego (wsparcie NATO w tym zakresie realizowane jest m.in. w ramach misji *Baltic Air Policing*¹), a marynarka wojenna nie odgrywa w nich większej roli. Obrona przeciwlotnicza (systemy krótkiego i średniego zasięgu) jest słabo rozwinięta, praktycznie nie ma wojsk pancernych, a mechanizacja wojsk lądowych dopiero postępuje. Pomijając problemy ludnościowe, czyli małą populację tych państw² oraz dotyczące je problemy demograficzne (starzejące się społeczeństwo), kluczowym elementem dla kształtowania potencjału obronnego państw bałtyckich pozostaje aspekt budżetowy i możliwości finansowe w tym zakresie. Pod tym względem, w budżecie na 2017 rok Łotwa na obronność przeznaczyła 1,7% PKB³, Estonia 2,17% PKB⁴, a Litwa 1,8% PKB⁵, przy czym – zgodnie z obranym kierunkiem polityki – udział wydatków na obronność w budżetach tych państw ma w kolejnych latach jeszcze wzrastać. Jest to wyraźne odwrócenie trendu jeszcze z ostatnich lat, sprzed czasu aneksji Krymu i wybuchu konfliktu na wschodniej Ukrainie, kiedy to, dla przykładu, Łotwa i Litwa w latach 2012–2013 na obronność przeznaczały mniej niż 1% PKB, a tylko Estonia mogła „pochwalić się” wydatkami obronnymi w okolicach 2% PKB. To również Estonia jeszcze przed wybuchem kryzysu na Ukrainie utrzymywała system poboru powszechnego, do którego dopiero niedawno powróciła Litwa, a na temat przywrócenia go na Łotwie występują pewne kontrowersje z obawy przed prowokowaniem Rosji⁶.

Obecny stan potencjału obronnego państw bałtyckich, wzięwszy pod uwagę liczbę żołnierzy zawodowych (głównie z wojsk lądowych) można podsumować liczbowo:

¹ *Baltic Air Policing* – realizowana od marca 2004 operacja NATO w ramach Sił Szybkiego Reagowania Sojuszu, polegająca na monitorowaniu i obronie przestrzeni powietrznej krajów bałtyckich, tj. Litwy, Łotwy i Estonii. Najważniejszym jej celem jest patrolowanie przestrzeni powietrznej przez lotnictwo bojowe członków NATO biorących udział w misji i niedopuszczanie do jej naruszenia. Misja prowadzona jest 24/h, przez 365 dni w roku. Od 2 maja do 31 sierpnia br. w misji *Baltic Air Policing* biorą udział cztery polskie F-16, wspierane przez Hiszpańskie Siły Powietrzne, http://nato.int/cps/en/natohq/topics_132685.htm?selectedLocale=en [dostęp: 31.05.2017].

² Razem ok. 6 mln. ludności. Litwa: 2,85 mln., Łotwa: 1,97 mln., Estonia: 1,26 mln., szacunki na 2016 r. za *The World Factbook*, CIA, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook> [dostęp: 31.05.2017].

³ <http://www.defence24.pl/471775,lotwa-zwieksza-budzet-obronny-o-27> [dostęp: 31.05.2017].

⁴ <http://www.defence24.pl/457548,estonia-podnosi-budzet-na-obrone-niemal-22-pkb> [dostęp: 31.05.2017].

⁵ <http://www.nowastrategia.org.pl/raport-litwa-stawia-na-rozwoj-sil-zbrojnych-infografika> [dostęp: 31.05.2017].

⁶ *Łotwa jest przeciwna przywróceniu poboru do wojska: „wygra na tym Rosja”*, <http://studium.uw.edu.pl/%E2%80%8Blotwa-jest-przeciwna-przywroceniu-poboru-do-wojska-wygra-na-tym-rosja> [dostęp: 31.05.2017].

dla Litwy jest to odpowiednio 8,8 tys. żołnierzy⁷, a dla Łotwy – ok. 5,5 tys. żołnierzy⁸. Estonia nie posiada natomiast typowych wojsk zawodowych, opierając się na armii poborowej z elementami jej uzawodowienia – liczebność tej „półzawodowej” armii oszacować można na ok. 6,4 tys. żołnierzy⁹. Państwa Bałtyckie, z uwagi na cechujący je potencjał obronny, trudno zatem uważać za dysponujące znaczącymi możliwościami militarnymi i posiadające zdolność do samodzielnej obrony w razie zbrojnej napaści. Decydującym problemem są odnotowana wcześniej niewielka populacja tych państw czy uwarunkowania finansowe i budżetowe. Istotnym czynnikiem jest także ich położenie geopolityczne, czyniące te państwa stosunkowo łatwymi do zajęcia w razie hipotetycznej napaści ze strony np. Federacji Rosyjskiej, a jednocześnie – dość trudne do szybkiego wsparcia militarnego przez Sojusz, celem odparcia ewentualnej agresji. Po naświetleniu tych uwarunkowań, jak również i potencjału oraz stanu wojsk zawodowych państw bałtyckich, nasuwa się uzasadnione pytanie o rolę i znaczenie formacji ochotniczych, zwanymi też jednostkami obrony terytorialnej w systemie obronnym wsponianych państw.

Formacje obrony terytorialnej na Litwie.

Organizacja, liczebność, potencjał

Na Litwie wojska obrony terytorialnej (zwane też aktywną rezerwą) są integralną częścią jej wojsk lądowych. Litewski KASP (*Krašto apsaugos savanorių pajėgos*, pol. Ochotnicze Siły Obrony Narodowej) liczy około 4,7 tys. żołnierzy uzupełnionych o 500 żołnierzy zawodowych¹⁰ i podzielony jest na sześć okręgów (Alytus, Kaunas, Kłajpeda, Poniewież, Šiauliai, Wilno). Sama idea litewskiego KASP sprowadza się głównie do systemu szkolenia rezerwy czynnej, czyli żołnierzy-ochotników, których ćwiczenia odbywają się od 20 do 50 dni w roku¹¹. Szkolenia prowadzone są przede wszystkim w weekendy, a część kursów odbywa się w dni powszednie, przy czym ochotnik może zostać powołany bez wcześniejszego uprzedzenia na okres do 7 dni. Jeśli wolontariusz KASP pozostaje w stosunku pracy, jego pracodawca ma obowiązek każdorazowego zwalniania go na czas ćwiczeń. Za każdy dzień spędzony na szkoleniu ochotnik otrzymuje stosowne, prawnie przewidziane wynagrodzenie.

Główne zadania KASP koncentrują się w obszarze utrzymania gotowości bojowej wolontariuszy. Przewiduje się przy tym nie tylko sprawowanie zadań obronnych na terenie własnego kraju (w tym działania przeciwpancerne, walkę w terenie miejskim,

⁷ *Krašto apsaugos sistemos personalo skaičiaus pokytis*, http://kam.lt/lt/personalo_politika_512/skaičiai_ir_faktai_537.html [dostęp: 31.05.2017].

⁸ *Siły zbrojne Łotwy w 2016 r.*, <http://militarium.net/sily-zbrojne-lotwy-w-2016-r> [dostęp: 31.05.2017].

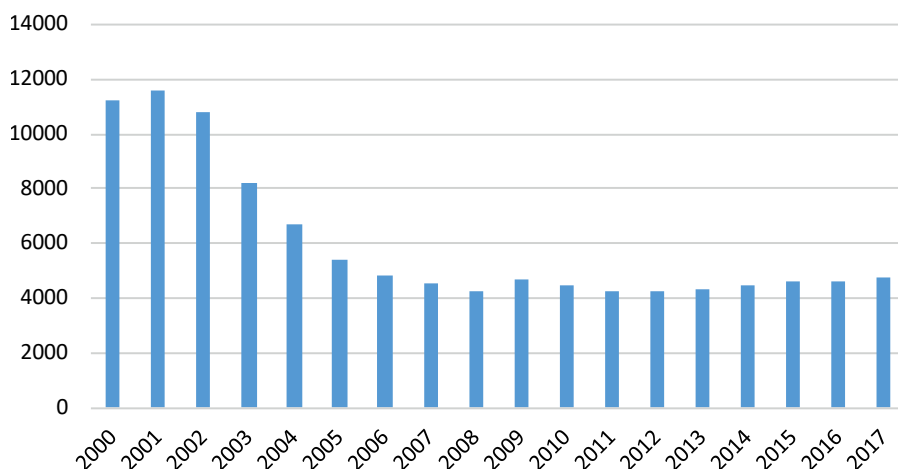
⁹ T. Lawrence, *Peacekeeping Contributor Profile: Estonia*, International Centre for Defence and Security, <http://www.providingforpeacekeeping.org/2017/03/13/peacekeeping-contributor-profile-estonia-2> [dostęp: 31.05.2017].

¹⁰ *Savanorių pajėgos*, https://kariuomene.kam.lt/lt/kariuomenes_struktura/savanoriu_pajegos_368.html [dostęp: 31.05.2017].

¹¹ *Tapk kariu savanoriu*, https://kariuomene.kam.lt/lt/kariuomenes_struktura/savanoriu_pajegos_368/kaip_tapti_savanoriu.html [dostęp: 31.05.2017].

ochronę ważnych obiektów infrastruktury krytycznej i obronnej oraz wsparcie wojsk NATO w ramach programu HNS¹²), ale także uczestnictwo w operacjach międzynarodowych (te ostatnie są od niedawna ograniczane). Zakłada się również współdziałanie wolontariuszy w pomocy administracji państwowej i samorządowej, w razie wystąpienia klęsk żywiołowych¹³.

Wyk. 1. Stan liczbowy członków formacji OT (KASP) na Litwie w latach 2000–2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Krašto apsaugos sistemos personalo skaičiaus pokytis*, <http://kam.lt/download/58018/1992-2017.xlsx> [dostęp: 31.05.2017].

Za pewne uzupełnienie Ochotniczych Sił Obrony Narodowej Litwy można uznać, działającą pod patronatem litewskiego MON, paramilitarną organizację „Strzelec” (lit. *Lietuvos Šaulių Sąjunga*), której liczebność szacunkowo wynosi ok. 11 tys. ochotników¹⁴. Organizacja posiada swoje oddziały terytorialne w całym kraju podzielonym na 10 okręgów i realizuje szkolenia m.in. w zakresie walk leśnych i prowadzenia wojny partyzanckiej. Popularne są też zajęcia z zakresu technik przetrwania i zachowania się na wypadek wojny¹⁵. Proobronny „Strzelec” prowadzi szeroką współpracę z Ministerstwem Obrony Litwy oraz służbami tego kraju (m. in. Policją, Strażą Graniczną), ponadto oprócz szkoleń i ćwiczeń typowo paramilitarnych realizuje własne programy

¹² HNS – *Host Nation Support* (ang.), cywilna i wojskowa pomoc świadczona przez państwo (gospodarza) przyjmujące ze strony członków NATO pomoc wojskową, rozmieszczoną na jego terytorium. Może obejmować ono szerokie spektrum logistyczne i usługowe.

¹³ *Uždaviniai ir funkcijos*, https://kariuomene.kam.lt/lt/kariuomenes_struktura/savanoriu_pajegos_368/uzduotys_ir_funkcijos_370.html [dostęp: 31.05.2017].

¹⁴ *Lietuvos šaulių sąjunga*, <http://www.sauliusajunga.lt> [dostęp: 31.05.2017].

¹⁵ M. Paszyn, *Obrona Terytorialna w strukturach państw członkowskich NATO wywodzących się z byłego Układu Warszawskiego*, <https://obronanarodowa.pl/artykuly/display/obrona-terytorialna-w-strukturach-panstw-czlonkowskich-nato-wywodzacych-si-z-bylego-ukladu-warszawskiego> [dostęp: 31.05.2017].

z zakresu wychowania patriotycznego, a nawet pracy z tzw. trudną młodzieżą¹⁶. W razie wybuchu konfliktu na terytorium kraju, głównym zadaniem członków „Strzelca” ma być wspieranie sił zbrojnych poprzez rozpoznanie i organizowanie pomocy cywilnym ofiarom wojny. Chociaż nie należy uważać litewskiego „Strzelca” za jednostkę obrony terytorialnej, to biorąc pod uwagę popularność organizacji w społeczeństwie uznać ją można za dość udaną formę aktywizacji proobronnej i wsparcia właściwych sił zbrojnych kraju na wypadek konfliktu¹⁷. Mało tego, dla wielu młodych Litwinów droga do służby we właściwych siłach zbrojnych tego kraju wiedzie właśnie przez działalność w związku strzeleckim, a członków „Strzelca” przewiduje się do wcielenia do jednostek rezerwowych armii w czasie wojny¹⁸.

Formacje obrony terytorialnej na Łotwie.

Organizacja, liczebność, potencjał

Również na Łotwie wojska obrony terytorialnej (łot. *Zemessardze*) zintegrowane są z wojskami lądowymi. Obecnie *Zemessardze* posiada ok. 9 tys. członków, a także kilkaset etatów zawodowych. Bataliony (różnego typu; najczęściej piechoty, ale także inżynieryjne, obrony przeciwlotniczej czy przed bronią masowego rażenia) zorganizowane są w oparciu o podział terytorialny i zgodnie ze swoim przydzielonym rejonem odpowiedzialności. Łącznie 18 batalionów wchodzi w skład trzech brygad. Podobnie jak na Litwie, obronę terytorialną Łotwy można uznać za system szkolenia rezerwy dla armii zawodowej, którego celem w dużej mierze jest szkolenie rezerwistów i angażowanie obywateli kraju w zadania obrony narodowej. Przewidziane dla jej członków zadania to działania na tyłach przeciwnika, obrona przeciwpancerna, przeciwlotnicza, prace saperские (w tym neutralizowanie przedmiotów wybuchowych) i inżynieryjne, ochrona ważnych obiektów oraz wsparcie logistyczne zawodowych sił zbrojnych. Wśród zadań łotewskiej OT jest także wsparcie wojsk NATO (program HNS) czy udzielanie pomocy przy usuwaniu skutków klęsk żywiołowych. Dopuszcza się udział w operacjach poza granicami kraju. Zgodnie z łotewskim prawem, członkiem *Zemessardze* może zostać każdy obywatel w wieku od 18 do 55 lat, który spełnia odpowiednie warunki (m.in. niekaralność, ale też brak związków ze służbami specjalnymi b. ZSRR) oraz przejdzie kwalifikację zdrowotną¹⁹. Szkolenia w batalionie odbywają się zwykle w weekendy, ale ich częstotliwość jest zróżnicowana, w zależności od batalionu – zazwyczaj 1–2 razy w miesiącu. Oprócz szkolenia podstawowego istnieje możliwość odbycia różnych kursów, a także nabycie określonych specjalizacji.

¹⁶ A. Radczenko, *Na Litwie w siłę rośnie paramilitarny Związek Strzelców – w Polsce znany jako szaulisi*, <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1688108,1,na-litwie-w-sile-rosnie-paramilitarny-zwiazek-strzelcow--w-polsce-znany-jako-szaulisi.read> [dostęp: 31.05.2017].

¹⁷ P. Wywiół, *Organizacje proobronne w systemie bezpieczeństwa narodowego Polski*, Warszawa 2016, s. 58.

¹⁸ P. Szymański, *Formacje Obrony Terytorialnej państw bałtyckich w obliczu zagrożeń hybrydowych*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-03-20/formacje-obrony-terytorialnej-panstw-baltyckich-w-obliczu> [dostęp: 31.05.2017].

¹⁹ *Prasības uzņemšanai*, <http://www.zs.mil.lv/lv/Dienests%20Zemessardze/Uznemsanas%20prasibas.aspx> [dostęp: 31.05.2017].

Przewiduje się organizację kilkutygodniowych treningowych obozów letnich²⁰. Za pełnione obowiązki szkoleniowe lub zawodowe w ramach swojej jednostki, członek łotewskiej OT otrzymuje odpowiednią rekompensatę za każdy dzień ćwiczeń, również żywieniową²¹, a jeśli pozostaje w stosunku pracy – jego pracodawca ma obowiązek zwolnienia go na bezpłatny urlop na czas ćwiczeń²². Warto odnotować, że według planów łotewskiego MON, do 2020 roku liczba członków *Zemessardze* ma wzrosnąć do ok. 12–13 tys., przewiduje się także utworzenie kolejnych batalionów²³.

Dość osobliwą jednostką, wchodzącą w skład *Zemessardze*, jest pluton wsparcia operacji psychologicznych (łot. *Zemessardzes Speciālais PSYOPS atbalsta vads*). Zadania i proces szkolenia są tam podobne jak w pozostałych jednostkach, ale uzupełnione o elementy wojskowych operacji psychologicznych oraz informacyjnych²⁴. W skład łotewskiej obrony terytorialnej wchodzi m.in. także jednostka cyberobrony (łot. *Zemessardzes Kiberaizsardzības vienība*). Jednostka ta utworzona została w 2013 roku, jej a zasadniczym celem funkcjonowania jest wypracowywanie metod i sposobów wsparcia wiodących instytucji rządowych odpowiedzialnych za cyberbezpieczeństwo (np. łotewskiego zespołu CERT), jeśli ich zasoby będą niewystarczające²⁵. Jednostka ta łączy w sobie współpracę zarówno wolontariuszy, jak i przedstawicieli sektora prywatnego (ekspertów). Aplikować do jednostki może każdy obywatel państwa na zasadach takich samych, jak wstąpienie do innych jednostek *Zemessardze*, wymagane jest jednak dodatkowo dopuszczenie do informacji niejawnych (tajemnic państwowych)²⁶.

Formacje obrony terytorialnej w Estonii. Organizacja, liczebność, potencjał

Estońska *Kaitseliit* (Liga Obrony) wchodzi w skład Estońskich Sił Zbrojnych. W odróżnieniu od formacji OT na Litwie i Łotwie, jest organizacją dość powszechną – liczba jej ochotników sięga 15,5 tys. żołnierzy i ponad 24 tys. osób, jeśli doliczyć kobiece („Liga Obrony Kobiet”, oraz młodociana „Córki Ojczyzny”) czy harcerskie („Młode Orły”) organizacje ją wspierające²⁷. *Kaitseliit* obecny jest we wszystkich 15 powiatach kraju, a jego terytorialne oddziały (razem 17 brygad) dzielą się na mniejsze jednostki (np.

²⁰ *Dienests Zemessardzē*, <http://www.zs.mil.lv/Dienests%20Zemessardze.aspx> [dostęp: 31.05.2017].

²¹ *Noteikumi par karavīra un zemessarga uzturdevas kompensācijas apmēru un izmaksāšanas kārtību*, <https://likumi.lv/doc.php?id=212623&from=off> [dostęp: 31.05.2017].

²² *Darba likums*, Punkt 153, 1-2 <https://likumi.lv/doc.php?id=26019> [dostęp: 31.05.2017].

²³ *Aizsardzības ministrija izvērtē iespējas Latvijā dibināt jaunus Zemessardzes bataljonus*, http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/644278-aizsardzibas_ministrija_izverte_iespejas_latvija_dibinat_jaunus_zemessardzes_bataljonus [dostęp: 31.05.2017].

²⁴ *Zemessardzes Speciālais PSYOPS atbalsta vads*, <http://www.zs.mil.lv/Zemessardzes%20vienibas/Psiholo%C4%A3isko%20oper%C4%81ciju%20vads.aspx> [dostęp: 31.05.2017].

²⁵ *Kiberaizsardzības vienības koncepcija*, http://www.mod.gov.lv/~media/AM/Par_aizsardzibas_nozari/Plani,%20konceptijas/%20cyberzs_April_2013.ashx [dostęp: 31.05.2017].

²⁶ *Zemessardzes Kiberaizsardzības vienība*, http://www.zs.mil.lv/Zemessardzes%20vienibas/kiberaizsardzibas_vieniba.aspx [dostęp: 31.05.2017].

²⁷ *Kaitseliidu taastamise kronoloogia*, <http://www.kaitseliit.ee/et/uus-algus> [dostęp: 31.05.2017].

kompanie, plutony, sekcje). Podobnie jak na Łotwie, w ramach estońskiej obrony terytorialnej funkcjonuje też jednostka odpowiedzialna za cyberbezpieczeństwo. Estońska KKÜ (*Kaitseliidu küberkaitse üksus*) angażuje wolontariuszy w ramach współpracy publiczno-prywatnej i koncentruje się na pogłębianiu ich zdolności zawodowych z zakresu cyberbezpieczeństwa, celem zapewnienia pomocy odpowiednim organom w razie wystąpienia tego rodzaju zagrożeń²⁸.

Powszechność członkostwa w *Kaitseliicie* warunkuje też jej przeznaczenie, które związane jest przede wszystkim z działaniami nie tylko defensywnymi, ale i typowo antykrzysowymi, przy szerokiej kooperacji z lokalną społecznością kraju²⁹. Te zadania to m.in. kształtowanie proobronnych i patriotycznych postaw w społeczeństwie, podnoszenie zdolności członków poprzez szkolenia i ćwiczenia, pomoc lokalnej administracji przy zadaniach z zakresu zarządzania kryzysowego (także zwalczania wielkoobszarowych pożarów leśnych), ochrona porządku publicznego i ważnych obiektów, a w razie wojny – wsparcie wojsk NATO w ramach programu HNS oraz szeroko pojęte działania partyzanckie (także z zakresu konstrukcji czy podkładania ładunków IED³⁰) i dywersyjne, celem spowalniania ruchów ewentualnego agresora³¹.

Członkiem łotewskiej formacji obrony terytorialnej może zostać każdy obywatel kraju w wieku powyżej 18 lat (do sekcji młodocianych wstęp jest dozwolony już od lat siedmiu), a po przyjęciu do jednostki jest się zobligowanym do przeznaczenia na działania w ramach swojej jednostki co najmniej 48 godzin rocznie, uczestnicząc dodatkowo – minimum raz w roku w ćwiczeniach na strzelnicy i w jednych ćwiczeniach terenowych³². Ochotników obowiązuje podstawowe szkolenie (z zakresu np. topografii, strzelectwa, umiejętności przetrwania, pierwszej pomocy, zasad komunikacji), po którego odbyciu przystąpić można do szkoleń zawodowych, celem otrzymania przydatnej w jednostce specjalności (np. snajpera, kierowcy, radiooperatora, medyka). Wszystkie te szkolenia i ćwiczenia zasadniczo odbywają się w weekendy w pobliżu miejsc zamieszkania. Ich uzupełnieniem są dodatkowe kursy dla ochotników, a także dostęp do biblioteki i książek czy podręczników o tematyce militarnej (także w postaci cyfrowej)³³. Oficerowie i podoficerowie *Kaitseliitu* mają prawo do posiadania broni w domu, a broń pozostałych członków przechowywana jest w specjalnie wyznaczonych zbrojowniach w punktach ćwiczeń i szkoleń. W razie zagrożenia militarnego, *Kaitseliit* jest w stanie w ciągu kilku godzin przeprowadzić mobilizację swoich wolontariuszy, wyposażyć ich i rozlokować na wyznaczonych stanowiskach obronnych. Za interesujące można uznać fakt, że członków estońskiej obrony terytorialnej obowiązuje składka roczna³⁴, a wynagrodzenie za pełnione w jednostce obowiązki otrzymuje się tylko za wykonywanie dodatkowych zadań w pełnym wymiarze czasu.

²⁸ *Estonian Defence League's Cyber Unit*, <http://www.kaitseliit.ee/en/cyber-unit> [dostęp: 31.05.2017].

²⁹ P. Wywiół, *Organizacje proobronne...*, op. cit., s. 56.

³⁰ T. Bednarzak, *Kraje bałtyckie przygotowują swoich obywateli na rosyjską okupację*, <https://wiadomosci.wp.pl/kraje-baltyckie-przygotowuja-swoich-obywateli-na-rosyjska-okupacje-6054586886374529a> [dostęp: 31.05.2017].

³¹ P. Wywiół, *Organizacje proobronne...*, op. cit., s. 57.

³² *Liitumine*, <http://www.sauekompanii.ee/Liitumine> [dostęp: 31.05.2017].

³³ *Väljaope Kaitseliidus Baasväljaope*, <http://jogeva.kaitseliit.ee/et/väljaope-kaitseliidus> [dostęp: 31.05.2017].

³⁴ *Kaitseliidu liikmemaks*, <http://www.kaitseliit.ee/et/liikmemaks> [dostęp: 31.05.2017].

Przyjęty dla *Kaitseliitu* model można uznać za dość ekonomiczny, ale nie powinno to dziwić, gdyż w szeregach tej organizacji służy statystycznie nawet co 80. obywatel kraju. Ogółem, znaczenie tej formacji w systemie obronnym Estonii jest wielorakie. Z jednej strony, formacje OT pełnią tam pewien element odstraszenia potencjalnego agresora, z drugiej – stanowią platformę podnoszenia zdolności i kształtowania postaw proobronnych społeczeństwa, będąc swego rodzaju „naturalną kuźnią kadr dla estońskiej armii”³⁵. Z uwagi na skromne liczebnie wojska zawodowe tego kraju, w razie zagrożenia wybuchem konfliktu, zasoby kadrowe *Kaitseliitu* mogą okazać się cennym wkładem w podniesienie zdolności obronnych Estonii.

Perspektywy rozwoju formacji obrony terytorialnej – podsumowanie

Obrona terytorialna powinna być bez wątpienia podstawową, obok uzawodowionych wojsk operacyjnych, powszechną częścią obronnej struktury wojskowej państwa³⁶. Warto zauważyć, że rola i przeznaczenie jednostek OT na Litwie, Łotwie i w Estonii są zasadniczo podobne. W ogólnym obrazie są to jednostki mające przede wszystkim za zadanie wspierać ich wojska lądowe, stanowiąc w czasach pokoju system szkolenia rezerw i podnoszenia gotowości obronnej społeczeństwa. Wśród ich typowych zadań, oprócz walk w terenie miejskim czy leśnym, działań przeciwpancernych i przeciwlotniczych, celem spowalniania ruchów potencjalnego agresora, jest także wspomaganie państwa w zadaniach ochrony porządku i bezpieczeństwa publicznego oraz zwalczania klęsk żywiołowych. Dość ciekawym rodzajem działalności w ramach formacji ochotniczych są też wyspecjalizowane jednostki organizacyjne odpowiedzialne za cyberbezpieczeństwo. Formacje obrony terytorialnej państw bałtyckich wyposażone są w samochody ciężarowe i terenowe, transportery opancerzone (BTR-80 w Estonii, gąsienicowe przegubowe transportery Bandvagn 206 na Łotwie), lekkie armaty polowe, moździerze, armaty przeciwlotnicze, karabiny szturmowe i snajperskie, pistolety maszynowe. W komentarzach nt. kierunków przyszłego rozwoju formacji obrony terytorialnej w krajach bałtyckich wskazuje się, że powinny one być uzupełniane w miarę możliwości o kolejne zakupy lekkiej broni przeciwpancernej oraz mobilnych systemów obrony przeciwlotniczej. Inwestycje czynione w przyszłości powinny uzupełniać już posiadane wyposażenie, które jak dotąd wszędzie jest lekkie i dostosowane do zadań tych jednostek.

W odniesieniu do procesu formowania wojsk obrony terytorialnej w Polsce, warto wskazać na pewne podobieństwa i różnice pomiędzy systemami przyjętymi w tych krajach w porównaniu do naszego. Do cech wspólnych zaliczyć można oparcie jednostek o podział terytorialny kraju i przydzielony im obszar odpowiedzialności, ochotniczość formacji uzupełnianych przez niewielki udział etatów zawodowych (w korpusie oficerskim), szkolenia i treningi w trybie weekendowym lub obozowym, czy też zaliczanie tych formacji w skład sił zbrojnych. Podobny w większości

³⁵ I. Chloupek, *EOG, Estońska Grupa Operacji Specjalnych*, SPECIAL OPS 3/2014, s. 11.

³⁶ *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku, wyzwania i strategię*, red. R. Jakubczak, J. Flis, Warszawa 2006, s. 92.

jest też przyjęty zbiór zadań, dla których formacje OT są przeznaczone, jak też ich wyposażenie ogółem w lekkie i mobilny sprzęt oraz uzbrojenie. Różnice dostrzec można jednak w szczegółach. Podczas gdy np. na Litwie i na Łotwie formacje OT są integralną częścią wojsk lądowych, Wojska Obrony Terytorialnej w Polsce są oddzielnym rodzajem sił zbrojnych i podporządkowane Ministrowi Obrony Narodowej. Również udział organizacji proobronnych (np. związki strzeleckie, stowarzyszenia proobronne itp.) w strukturze militarnego bezpieczeństwa krajów nadbałtyckich można uznać za wyraźnie wysoki, z dość daleko posuniętą ich integracją z resztą sił zbrojnych, podczas gdy w Polsce proces ten, chociaż mający w sobie wielki potencjał, zdaje się dopiero rozwijać i postępować³⁷. Warto w tym miejscu też przypomnieć, że w Estońskiej *Kaitseleit* członków OT obowiązuje składka roczna za możliwość bycia obecnym w szeregach tej formacji, a rozwiązanie takie mimo wszystko nie przekłada się np. na spadek popularności w tamtejszym społeczeństwie tej formy proobronnej aktywności. Wszystko to skłania, aby zwracać szczególną uwagę na analizę doświadczeń formowania się i rozwoju formacji OT w krajach nadbałtyckich. Wnioski i spostrzeżenia stąd wypływające mogą okazać się cennym przyczynkiem do konstruktywnej krytyki oraz doskonalenia procesu formowania się Wojsk Obrony Terytorialnej w Polsce, czego też należy koniecznie oczekiwać.

Ważnym czynnikiem uwypuklającym potrzebę posiadania przez państwa bałtyckie sprawnej obrony terytorialnej jest rosnące, zdaniem ekspertów (i służb specjalnych tych krajów), prawdopodobieństwo rosyjskich prowokacji, związanych z rosnącą obecnością wojskową państw NATO w tym regionie. W aspekcie toczącego się na Ukrainie konfliktu hybrydowego, nie wyklucza się prawdopodobieństwa zastosowania przez Federację Rosyjską również wobec państw bałtyckich tego typu działań konwencjonalnych i pośrednich / niemilitarnych³⁸. Zagrożenie to potęgowane jest przez obecność licznej mniejszości rosyjskojęzycznej w tych państwach, co grozi np. protestami czy wystąpieniami separatystycznymi. Podkreśla się jednocześnie, że bezpieczeństwa krajów bałtyckich nie zwiększy samo podniesienie liczby żołnierzy (zarówno zawodowych jak i OT) czy też zakupy zróżnicowanego sprzętu. Za równie ważny aspekt uznaje się pogłębianie zdolności do przyjmowania wsparcia ze strony państw NATO (choć po objęciu prezydentury w USA przez Donalda Trumpa zrodziły się pewne wątpliwości co do kształtu przyszłej polityki NATO w tym rejonie Europy), a także rozwój zdolności rozpoznania i systemów wczesnego ostrzegania³⁹. To właśnie przeciwdziałanie zagrożeniom niekonwencjonalnym (hybrydowym) można uznać za priorytet, stąd wzrastać powinno znaczenie wojsk specjalnych czy jednostek szybkiego reagowania. Niemniej, dla zwiększenia poziomu bezpieczeństwa państw bałtyckich potrzeba szerokiego spektrum działań, w tym także wysiłków z zakresu włączenia w działalność OT lokalnej mniejszości rosyjskojęzycznej, co przyczynić się może do zwiększenia ich integracji z resztą społeczeństwa, zmniejszając ewentualne

³⁷ P. Wywiat, *Organizacje proobronne...*, op. cit., s. 105–106.

³⁸ P. Szymański, *Formacje Obrony Terytorialnej państw bałtyckich w obliczu zagrożeń hybrydowych*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-03-20/formacje-obrony-terytorialnej-panstw-baltyckich-w-obliczu> [dostęp: 31.05.2017].

³⁹ K. Raś, *Adaptacja polityki bezpieczeństwa państw bałtyckich*, „Biuletyn PISM”, Nr 44 (1486), 9.05.2017, <https://www.pism.pl/publikacje/biuletyn/nr-44-1486> [dostęp: 31.05.2017].

napięcia społeczne i polityczne⁴⁰. Skłania to do wniosku, iż rozwój formacji obrony terytorialnej może być jedną ze skutecznych odpowiedzi na zagrożenie konfliktem hybrydowym.

Pomimo zwrotu, jaki dokonał się w ostatnich latach w polityce obronnej państw bałtyckich, trudno nie oprzeć się wrażeniu, że nadal są one spadkobiercami tzw. dywidendy pokoju z lat 90. ubiegłego wieku. Uznając, podobnie jak zdecydowana większość państw europejskich (i nie tylko), że wraz z upadkiem ZSRR zakończyło się jakiegokolwiek zagrożenie wybuchem wojny, Litwa, Łotwa i Estonia (choć w różnym stopniu) w kolejnych latach obniżały swoje zdolności obronne, co dotknęło też ich formacje obrony terytorialnej. Dopiero wybuch wojny rosyjsko-gruzińskiej, a przede wszystkim – aneksja Krymu przez Federację Rosyjską i konflikt na wschodniej Ukrainie – stały się katalizatorami przemian w polityce bezpieczeństwa tych państw, co znalazło swój efekt zarówno w ich strategiach bezpieczeństwa, jak i decyzjach politycznych⁴¹. Przy ograniczeniach i uwarunkowaniach dotyczących obronności państw bałtyckich istnienie oraz wzmacnianie formacji obrony terytorialnej wydaje się mieć, zdaniem autora, swój sens. Jest sposobem nie tylko podnoszenia własnych zdolności obronnych, ale też metodą pewnego odstraszenia potencjalnego agresora lub powstrzymania go przed innymi formami napaści niż agresja zbrojna (np. konflikt hybrydowy), jak również uważać je można za istotny czynnik kształtowania zdolności proobronnych w społeczeństwie i podnoszenia w nim ogólnej wiedzy i aktywności wojskowej. Formacje te mogą też stanowić w tych państwach niekiedy „bazę rezerw” dla zawodowych służb zbrojnych w czasie wojny, a w czasie pokoju – zasoby siłowe i sprzętowe, które mogą być używane do pomocy przy np. zwalczaniu klęsk żywiołowych.

Niemniej jednak, pomimo rządowych planów, dalszy rozwój formacji obrony terytorialnej w państwach bałtyckich pozostaje w pewien sposób ograniczony. Oprócz aspektu budżetowego, dochodzi do tego niewielka populacja tych krajów (oraz nie-najlepsza sytuacja demograficzna, związana ze starzeniem się społeczeństw), a także – jak na Łotwie – być może i pewna obawa przed zbytnim prowokowaniem Federacji Rosyjskiej, co już znajduje swój oddźwięk w sprzeciwie na pomysły przywrócenia tam obowiązkowej służby wojskowej. Zwiększanie liczby żołnierzy w wojskach obrony terytorialnej wymaga, oprócz nakładów finansowych oraz obciążeń administracyjnych czy rozbudowy niezbędnej infrastruktury, ośrodków szkoleniowych i konieczności skierowania dodatkowych instruktorów, nierzadko z zawodowych sił zbrojnych, co osłabia i tak nieliczne w tych krajach stany osobowe. Można założyć, że prędzej czy później – po okresie wzrostu sprzętowo-osobowego – obrona terytorialna w krajach bałtyckich osiągnie określony pułap, a w razie ewentualnych problemów budżetowych w przyszłych latach formacje OT mogą stanąć w kolejce do cięć i ograniczeń swojego potencjału.

⁴⁰ P. Szymański, *Formacje Obrony Terytorialnej państw bałtyckich w obliczu zagrożeń hybrydowych*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-03-20/formacje-obrony-terytorialnej-panstw-baltyckich-w-obliczu> [dostęp: 31.05.2017].

⁴¹ P. Wywiat, *Organizacje proobronne...*, *op. cit.*, s. 58–59.

Wojska obrony terytorialnej w państwach bałtyckich *Streszczenie*

W artykule autor porusza problematykę znaczenia i roli tzw. formacji obrony terytorialnej w polityce i potencjale obronnym państw bałtyckich (Litwa, Łotwa, Estonia). Charakterystyka wojsk obrony terytorialnej w tych państwach zasadniczo jest podobna, ale można odnotować pomiędzy nimi pewne różnice. Ogółem, uznać je można za jednostki przeznaczone przede wszystkim do wsparcia operacyjnych wojsk lądowych tych państw. Ich rola wykracza jednak tylko poza element odstraszenia potencjalnego agresora, stanowią one bowiem, choć w różnym stopniu, aktywny system szkolenia rezerwy i podnoszenia gotowości obronnej społeczeństwa oraz kształtowania w nim postaw proobronnych, a także wsparcia państwa i jego organów w sytuacjach kryzysowych. Chociaż ostatnimi laty zarówno stany osobowe, jak i posiadany przez formacje obrony terytorialnej sprzęt w państwach bałtyckich, są wzmacniane, a polityka taka wedle zamierzeń rządowych ma być w kolejnych latach kontynuowana. Niezmiennie jednak perspektywy rozwoju wojsk operacyjnych i innych ochotniczych formacji paramilitarnych pozostają w tych państwach ograniczone przez szereg czynników, głównie natury budżetowej czy demograficznej.

Słowa kluczowe: obrona terytorialna, państwa bałtyckie, Litwa, Łotwa, Estonia, KASP, Zemessardze, Kaitseliit, konflikt hybrydowy

The Baltic states Territorial Defence Forces *Abstract*

In the article, the author discusses the significance and role of the so-called Territorial Defence Forces in the politics and military capability of Baltic States (Lithuania, Latvia, Estonia). The characteristics of the territorial defence forces in these countries are generally similar, but some differences may be noted between them. Generally, they can be described as units mostly intended for the operational support of the main armed forces of these countries. However, their role is not limited only to discouraging any potential aggressor from attack, but they are (although in miscellaneous degrees) an active system of training the military reserve forces and strengthening the defensive preparedness of society and its patriotic posture, and they also can support the state authorities in crisis situations. Although the last years brought the growth in their personnel and equipment and also is predicted that these government intentions are going to be continued in next years, further progress in growth of potential territorial defence units in the Baltic states could remain limited by a number of factors, mostly budgetary or demographic.

Key words: territorial defence forces, Baltic states, Lithuania, Latvia, Estonia, KASP, Zemessardze, Kaitseliit, hybrid conflict

Войска территориальной обороны в странах Балтии *Резюме*

В статье рассматривается значение и роль так называемых формирований территориальной обороны в политике и оборонном потенциале стран Балтии (Литва, Латвия, Эстония). Характеристика войск территориальной обороны в этих государствах, по существу, похожа, но можно отметить и некоторые отличия. Цель этих формирований, прежде всего, заключается в поддержке сухопутных войск государств Прибалтики. Однако, кроме задач по сдерживанию потенциального агрессора,

эти войска принимают также активное участие в подготовке резервов, повышении уровня готовности гражданской обороны, а также поддержке государства и его органов в кризисных ситуациях. В последние годы можно наблюдать действия властей направленные на увеличение количественного и технического потенциала войск территориальной обороны. Однако, имея ввиду ряд факторов экономического и демографического характера, перспективы развития армии и добровольческих военизированных формирований в этих государствах весьма ограничены.

Ключевые слова: территориальная оборона, страны Балтии (государства Прибалтики), Литва, Латвия, Эстония, Национальные добровольные вооруженные силы (KASP), Земессардзе («Стража Земли»), Союз обороны (Kaitseliit), гибридный конфликт